

Độc đáo nông cụ của người miền Tây

Thứ ba, 02/05/2017 09 giờ 17 GMT+0

Lâu lắm rồi, người miền Tây lại được chiêm ngưỡng gần như đầy đủ bộ sưu tập nông cụ trong trưng bày chuyên đề "Nông cụ ĐBSCL trong kháng chiến" đang diễn ra tại Bảo tàng Cần Thơ. Cây phăng, cù nèo, gàu sòng, ách trâu... những vật dụng gắn liền với người nông dân, mang dấu ấn thuở khăn hoang, mang cả ân tình người làm ra củ khoai, hạt lúa.

Người xưa lưu dấu

Nông cụ phản ánh trình độ sản xuất, sự phát triển nông nghiệp của một vùng đất. Với vùng châu thổ Cửu Long, nông cụ còn là một câu chuyện khác: chuyện khăn hoang lập nghiệp của những lưu dân trên vùng đất mới, chuyện dấu xưa của người xưa.

Vòng gặt và nọc cây- hai nông cụ hiện rất ít nơi còn sử dụng.

Học sinh trải nghiệm sàng gạo.

Khách tham quan trưng bày chuyên đề “Nông cụ ĐBSCL trong kháng chiến”.

Không gian trưng bày mở đầu bằng câu chuyện của cây phảng và cây cù nèo. Đó là hai dụng cụ dùng để dọn cỏ, làm sạch ruộng vườn. Thật thú vị khi có đến hàng chục loại phảng: phảng cổ cò, phảng cổ lùn nhật, phảng cổ lùn loi, phảng cổ trái quao... với những công dụng khác nhau. Phảng dùng để phát. Theo cố nhà văn Sơn Nam, từ "phát" do người Nam bộ đọc trại từ chữ "phật"- "đoạn kim phạt mộc". Cây phảng vốn là một kiểu biến tấu của dao bởi: "Cầm cây dao mà chém cỏ thì không ổn, mỗi lát dao chỉ sát phạt được vài chục ngọn cỏ là nhiều. Nơi độc canh mỗi năm gặt một mùa, muốn nuôi gia đình thì cần canh tác tối thiểu là ba mẫu rưỡi, bốn mẫu. Như vậy làm sao dọn đất sạch để cấy cho kịp thời tiết. Dùng cuốc cũng bất lợi và chậm chạp"- nhà văn Sơn Nam lý giải sự ra đời của cây phảng trong "Cá tính miền Nam".

Người xem còn thích thú qua tái hiện đôi trâu với cái cày, cái bừa- hình ảnh quen thuộc của nông thôn Việt Nam. Để không làm tổn sức trâu, người Nam bộ đã biết chọn gỗ nhẹ mà bền, bào nhẵn, mịn, không gây đau vai trâu để làm ách; bấp cày, bấp bừa theo kinh nghiệm: "7 gang trâu cười, 10 gang trâu khóc", bởi nếu quá dài trâu không đủ lực kéo nhưng nếu ngắn quá thì dễ cửa đứt chân trâu. Hay với hàng chục loại leng (còn gọi là cây vá), bồng nhớ câu chuyện đào mương lên liếp, "trồng trầu khai mương" của người Nam bộ thuở trước. Để đào mương, người ta dùng cây vá xắn đất rồi quăng lên, đất bám lưỡi vá phải tách rời ra. Đào mương càng sâu, động tác quăng đất càng nặng. Thật thú vị khi nhà văn Sơn Nam so sánh: "Ta thử tưởng tượng một lực sĩ ném từng cục đất nặng non hai ký, không ngừng tay, mỗi buổi hàng ngàn động tác như vậy. Và sức dùng để ném mỗi lúc một gia tăng. Khi đào khá sâu, thường là gặp mạch nước, xúc từng cục đất nhỏ khi nước ngập đến ngang bụng không phải dễ". Nhắc như vậy để thấy sự cực nhọc của người nông dân.

Và còn hàng trăm loại ghè nhỏ mạ, cù nèo, nọc cây, thanh trực, cuốc, leng... những nông cụ đã gỉ sét theo thời gian, đã hao mòn theo năm tháng nhưng lại khoắc lên mình những câu chuyện kỳ thú. Những nông cụ còn rung rung giọt mồ hôi, "một nắng hai sương" trên mảnh vườn, thửa ruộng của cha ông. Thú vị biết bao với chiếc nọc cây dùng cấy lúa mùa, trên đầu nọc cây ở vùng có nhiều đỉa còn có một lỗ tra vôi để khi bị đỉa đeo, bà con có vôi bôi vào cho chúng rút xuống.

Đánh giặc giữ làng

Trong "Thư gửi nông dân thi đua canh tác" vào tháng 2-1951, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã nhấn mạnh: "Ruộng rẫy là chiến trường, cuốc cày là vũ khí, nhà nông là chiến sĩ, hậu phương thi đua với tiền phương". Làm theo lời Bác, nông dân miền Tây sông nước đã biến những vật dụng gắn liền với đồng ruộng trở thành vũ khí để đánh giặc giữ làng.

Người Cần Thơ, Hậu Giang mấy mươi năm qua vẫn tự hào về câu chuyện "trâu kéo pháo" trong chiến thắng Tầm Vu IV. Đồng chí Huỳnh Thương, nguyên Thư ký Tòa soạn Báo "Tranh Đấu", nguyên Ủy viên Ban Chấp hành Hội Nhà báo Dân chủ và yêu nước miền Nam Việt Nam (1963), trong hồi ký "Nhớ lại thời làm báo xuân trong kháng chiến chống Mỹ-Diệm", kể: "Bộ đội ta kéo pháo bằng ngang ruộng lấy đi không được. Ta nhờ dân đem trâu đến kéo. Nghe nói trâu ráng sức kéo tới nơi ghe đậu chờ, thì một con trâu chết vì đứt ruột".

Tại trưng bày chuyên đề còn giới thiệu chiếc xuồng ba lá- một phương tiện thủy tiện lợi khi đi trong kinh, rạch. Trong kháng chiến, đồng bào đã dùng xuồng đưa chiến sĩ qua sông, chở thương binh, tải đạn, chở lúa nuôi quân... Minh chứng là hình ảnh bà con xã Hiệp Hưng, huyện Phụng Hiệp, tỉnh Cần Thơ chở lúa nuôi quân năm 1963. Và còn có hình ảnh nông dân xã Long Bình, huyện Long Mỹ, tỉnh Cần Thơ bấp trụ sản xuất, năm 1967; chuyện đồng bào vùng Sông Đốc, tỉnh Cà Mau xay lúa, giã gạo, tiếp tế cho bộ đội năm 1968 hay chuyện cây leng được

ông Võ Văn Tươi, xã Thới An Đông, Cần Thơ, dùng đào hầm cho các đồng chí cán bộ hoạt động tại vùng này từ 1968 - 1975...

Sự "linh hoạt", chuyển hóa công năng của các nông cụ thành vũ khí đã thể hiện sự năng động, tinh thần yêu nước, quật khởi của người nông dân miền Tây trong bảo vệ Tổ quốc.

Nông cụ miền Tây- chuyện năm 2017

Xem trưng bày chuyên đề, nghe nhiều người nói vui về câu ca dao: "...Chùng nào cây lúa còn bông. Thì còn có cỏ ngoài đồng trâu ăn". Bây giờ, cây lúa miền Tây vẫn trổ bông đúng vụ nhưng "thiên chức" của con trâu, cái ách, cái cày, thanh trục... dường như đã không còn. Những vật dụng khác như sa quạt nước, nọc cây, đòn sóc... cũng mất dần trên đồng ruộng ĐBSCL. Cơ giới hóa đã hiện đại hóa ruộng đồng. Hiên nhiên, một số nông cụ không trôi tuột vào quá khứ mà trở thành hình ảnh đẹp để nhớ về nông thôn miền Tây một thuở, để thương để quý thành quả, công sức của cha ông. Tôi kể chuyện năm 2017...

Đứng cạnh tôi trong trưng bày ở Bảo tàng Cần Thơ, chú Nguyễn Hữu Phước (Bảy Phước) ở Nhơn Nghĩa, Phong Điền, không thôi xuýt xoa từng hiện vật. Chú kể cho các em học sinh nghe: cây nọc này hồi xưa chú thường cây lúa mùa; cây phảng này chú dùng phát cỏ vườn; cái gàu day (gàu dây) nọ chú với thiềm tát ruộng liếp... Vậy rồi chú nhỏ nhẹ: "Nhớ quá! Nhớ cái thời làm ruộng, làm vườn cực khổ mà vui". Những gương mặt người trẻ lớn lên từ phố thị chăm chú nghe chú nói như "nuốt từng lời" và ngạc nhiên đến kỳ lạ. Em Thạch Dương Bích Huyền, học sinh Trường THPT Phan Ngọc Hiển (quận Ninh Kiều), đã dùng từ "lạ và thích" khi chiêm ngưỡng bộ sưu tập nông cụ. Em nói, đó giờ cũng nghe nói về chiếc gàu day, gàu sông, cây phảng... nhưng chưa bao giờ thấy. Em không ngờ để trồng được hạt lúa, trái cây, nông dân phải sử dụng nhiều nông cụ và vất vả như thế. Với Huyền, sự "lạ và thích" còn kèm thêm niềm cảm phục.

Còn với em Nguyễn Thúy Vy Phương Trinh, học sinh Trường THPT Phan Ngọc Hiển (quận Ninh Kiều), lớn lên trong nội đô, những nông cụ này như "cổ tích", một câu chuyện cổ tích giữa đời thường. Phương Trinh đã hiểu thêm về nông thôn, nông dân miền Tây quê mình qua từng hình ảnh, hiện vật. Qua trò chuyện với các bạn trẻ 9X, 10X, mới thấy rằng những vật dụng tưởng chừng gần gũi nhưng lại xa lạ với các em thế nào. Và, trưng bày chuyên đề chính là cầu nối để các em hiểu về truyền thống, văn minh nông nghiệp trên quê hương sông nước. Âu, đó cũng là một kiểu chuyển đổi công năng của nông cụ: những tranh sách lịch sử không chữ; những câu chuyện văn hóa không lời mà chân chất, thực tế và đầy sức hấp dẫn để kể cho người trẻ năm 2017: "Hồi đó, ở quê..."

* * *

Có hiểu mới thương, mới quý. Xem trưng bày "Nông cụ ĐBSCL trong kháng chiến" là một cách để hiểu, và rồi để trân quý cá tính, thuần phong mỹ tục của đất và người miền Tây.

Bài, ảnh: ĐĂNG HUỖNH